

Janusz Lemański

„Strzec” (šmr) słów Przymierza – deuteronomistyczny model posłuszeństwa słowu Boga

Verbum Vitae 13, 17-28

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

„STRZEC” (ŠMR) SŁÓW PRZYMIERZA – DEUTERONOMISTYCZNY MODEL POŚLUSZEŃSTWA SŁOWU BOGA

Ks. Janusz Lemański

Zdanie: „ziemia obiecana w zamian za posłuszeństwo Prawu” chyba najlepiej charakteryzuje deuteronomistyczną koncepcję przymierza pomiędzy narodem wybranym i Bogiem. R. Jasnos w swoim niedawnym artykule¹ poświęconym temu zagadnieniu zauważa², odwołując się do opinii M. Weinfelda, że pośród charakterystycznych zwrotów dotyczących stosunku do Prawa najważniejszym w języku deuteronomisty jest czasownik *šamar*. Autorka nie uzasadnia głębiej tej tezy, a wydaje się, że poznanie kontekstu, w jakim używany jest ten czasownik zarówno w Księdze Powtórzonego Prawa, jak i w całym *corpus deuteronomicum* pozwoli lepiej zrozumieć koncepcję „posłuszeństwa słowu Bożemu” wypracowaną przez szkołę deuteronomistyczną. Oczywiście nie chodzi tu o powielanie istniejących już opracowań leksykograficznych³, ale

¹ *Wierność Torze wiernością Bogu w świetle Deuteronomium*, Verbum Vitae 11(2007), s. 27-42.

² Tamże, s. 32.

³ Najlepsze z tych opracowań to niewątpliwie dzieło F. Garcí Lópeza w: G.J. Botterweck, H. Ringgren, H.-J. Fabry (red.), *Theological Dictionary of the Old Testament*, t. XV, Grand Rapids-Cambridge 2006, s. 279-305 (dalej: TDOT; w oryginalnej wersji niemieckiej: ThWAT, t. VIII).

o wykorzystanie ich wyników dla lepszego naświetlenia tematu „posłuszeństwa Prawu” charakterystycznego dla Księgi Powtórzonego Prawa.

1. KONTEKST

Specyfika i niezależność Księgi Powtórzonego Prawa na tle pozostałych części Pięcioksięgu od początków współczesnej debaty nad tym dziełem nie podlegała dyskusji⁴. Dzisiaj jednak twierdzenia o całkowitej niezależności pierwszych czterech ksiąg (Rdz–Lb) i ostatniej (Pwt), związanej z tzw. szkołą i teologią deuteronomistyczną, nie są już formułowane tak radykalnie, jak w klasycznych teoriach krytyczno-literackich. Tacy badacze jak E. Blum czy J. Van Seters, każdy na swój sposób, formułują nawet teorie udostępniające wiele miejsca redakcji deuteronomistycznej czy postdeuteronomistycznej w pierwszych czterech księgach Pentateuchu⁵. Nie zmienia to jednak faktu, że idąc za logiką narracji, Powtórzone Prawo stanowi swoisty „przerywnik” w przebiegu wydarzeń opisanych pomiędzy pierwszymi czterema częściami Pięcioksięgu a dalszą narracją z Księgi Jozuego.

Pięcioksiąg zaczyna się od Rdz 1,1–2,25, gdzie opisane jest stworzenie ziemi wraz ze wszystkim co się na

⁴ Na temat charakterystycznego stylu i języka Deuteronomisty por. klasyczne już opracowanie M. Weinfeld’a, *Deuteronom and Deuteronomistic School*, Winona Lake 1992, s. 320-359.

⁵ Por. J. Lemański, *Pięcioksiąg. Próba syntezy współczesnych badań*, w: *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 38/1(2005), s. 15-28 zvl. 21-22. Nawet bez akceptacji dla tak daleko idących teorii, jakie proponują wspomniani powyżej Blum i Van Seters, powszechna jest dziś akceptacja dla przypisywania redakcji deuteronomistycznej wielu tekstów z kompleksu Rdz-Wj-Kpl-Lb, które wcześniej uważano za należące do innych źródeł. Por. ich listę w: H.Ch. Schmidt, *Arbeitsbuch zum Alten Testament*, Göttingen 2005, s. 244 oraz omówienie *status quaestionis* w: E. Otto, *Perspektiven der neuen Deuteronomiumsforschung*, *Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 119(2007), s. 319-340.

niej i ponad nią znajduje. W Lb 33,48-49 (por. ww. 51-56) Izraelici dochodzą nad Jordan od strony Moabu; rozbijają obóz naprzeciw Jerycha i przygotowują się do wkroczenia do Kanaanu – ich ziemi obiecanej (por. Rdz 33-36). Realizacja planów podboju zaczyna się w Joz 1-4, gdzie autor biblijny podejmie narrację dokładnie w tym punkcie, w którym została ona zawieszona w Lb 33(-36)⁶. Zatem Księga Powtórzonego Prawa, w której wszystko rozgrywa się na stepach Moabu w ciągu jednego dnia, stanowi w obecnym układzie ksiąg biblijnych wtrącenie przygotowujące czytelnika do prawidłowego zrozumienia wydarzeń opisanych w dalszej części Starego Testamentu.

2. STRUKTURA KSIĘGI POWTÓRZONEGO PRAWA

Najogólniej mówiąc Księga składa się z introdukcji (Pwt 1,1-5), trzech wielkich mów Mojżesza (Pwt 1,6-4,49; 5,1-28,68; 29,1-31,29)⁷ oraz konkluzji, którą stanowią dwa poematy i opowiadanie finalne (Pwt 32-34). W praktyce struktura ta jest jednak bardziej złożona, o czym przekonują omówienia tego tematu w różnych „wprowadzeniach” do tej Księgi. O podziale Powtórzonego Prawa mogą decydować zarówno cztery tytuły (Pwt 1,1; 4,44; 28,69; 33,1), jak i trzy introdukcje do praw i statutów (Pwt 4,45; 6,1; 12,1). Spośród innych formuł początkowych warto też odnotować powtarzany, oratorski apel o uwagę: „słuchaj Izraelu” (Pwt 5,1; 6,3; 9,1; 20,3; por. 6,4 i 8,20).

Nie bez znaczenia jest też treść i forma poszczególnych części Księgi Powtórzonego Prawa oraz ich rozłożenie w kontekście tego dzieła. Zewnętrzny nawias

⁶ Por. W. Brueggemann, *Introduzione all'Antico Testamento*, Torino 2005, s. 101-102.

⁷ Dość często drugą mowę dzieli się na dwie odrębne części Pwt 5,1-26,19 i 27,1-28,68 zaś Pwt 4,44-49 traktuje jako drugie wprowadzenie i łączy z Pwt 5,1nn.

narracyjny Księgi stanowią rozdziały 1–3 i 31–34⁸. Pozwalają one umieścić wszystkie mowy Mojżesza w bieżącej nieustannie historii Izraela, od przeszłości (Pwt 1–3) po przyszłość (Pwt 31) i zakończyć cały Pięcioksiąg formalną cezurą jaką jest pożegnanie Mojżesza oraz jego śmierć i pochówek dokonany osobiście przez Boga (Pwt 32–34). Pwt 4,25–28 i 29,21–28 ostrzegają przez upadkiem i wygnaniem, a wypowiedzi z Pwt 4,29–31 i 30,1–10 są optymistyczną zapowiedzią powrotu z wygnania. W Pwt 11,26–28 i 30,15–20 Prawo prezentowane jest jako obecny wybór, który JHWH kładzie przed Izraelem, zaś wypowiedzi z Pwt 11,29–30 i 27–28 obramowują Deuteronomistyczny Kodeks Prawa rytuałem błogosławieństwa lub przekleństwa⁹.

3. CEL KSIĘGI POWTÓRZONEGO PRAWA

Cel jest tu jasny: upomnieć Izraelitów zanim wejdą do ziemi obiecanej o potrzebie posłuszeństwa i wierności wobec wymagań wynikających z przymierza zawartego z Bogiem na Horebie (deuteronomistyczny odpowiednik Synaju). Stąd tak typowy dla tej tradycji teologicznej homiletyczny i dydaktyczny styl wypowiedzi. Deuteronomista często zwraca się do swego słuchacza/czytelnika bezpośrednio (ty). Ma to swój efekt retoryczny. Chce w ten sposób wzbudzić w nim właściwe emocje, stymulować potrzebę aktualizacji tradycji religijnych oraz akceptację stawianych wymogów. Służy temu także zastosowanie stereotypowego wezwania do usuwania wszelkiego zła z Izraela (Pwt 13,6; 17,7.12; 19,19; 21,21; 22,21.22.24; 24,7) i motywowanie nakazów tym, że „JHWH brzydzi się” tym, co jest zakazane (Pwt 17,1; 18,12; 22,5; 23,19; 25,16).

⁸ Por. D.L. Christensen, *Deuteronomy 1,1–21,9* (WBC 6A), Nashville 2001, s. LVIII.

⁹ Por. D. Nelson, *Deuteronomy* (OTL), Louisville-London 2002, s. 3–4.

Najważniejszą motywacją jest jednak specjalny status Izraela wśród innych narodów (Pwt 14,2.21) oraz nieustanna intencja JHWH, aby go błogosławić (Pwt 14,29; 15,6; 23,21; 24,19)¹⁰.

Mając na uwadze rozciągnięty w czasie proces redagowania tradycji deuteronomistycznej łatwo zauważyć, że w pierwszej fazie jej rozwoju chodziło o zreformowanie monarchii (por. 2 Krl 22), a w późniejszej – z okresu wygnania babilońskiego – o ustalenie warunków powrotu do ziemi obiecanej. W istocie rzeczy najważniejsza w całej Księdze jest więc druga mowa. Mojżesz wyraźnie staje się tu dla Deuteronomisty kluczem uzasadniającym całą tradycję interpretacji i aktualizacji Prawa, gdyż Kodeks Deuteronomistyczny (Pwt 12–26) jest w rzeczywistości korektą aktualizującą starszy od niego Kodeks Przymierza (Wj 20–23)¹¹. W ten sposób Moab staje się w tym momencie nowym, w stosunku do Horebu (Synaju), *locus theologicus* dla tej reinterpretacji, a sama Księga Powtórzonego Prawa nie jest już dokumentem z czasów zawarcia przymierza, lecz jego zaktualizowaną kopią (por. Pwt 4,27-29; 30,1-10; 31,19-21), wychodzącą naprzeciw oczekiwaniom kolejnych pokoleń poszukujących w odziedziczonej po przodkach tradycji odpowiedzi na nurtujące je pytania. Nie bez znaczenia jest tu zatem akcent położony na konieczność przekazywania religijnej tradycji narodu kolejnym pokoleniom (por. Pwt 4,9-10; 6,7.20; 11,9; 31,13; 32,7.46).

¹⁰ Por. R.D. Nelson, *Deuteronomy*, s. 2.

¹¹ Najprostsze porównanie umożliwia podręcznik W.J. Doorly, *The Laws of Yahweh. A Handbook of Biblical Law*, New York 2002. W literaturze polskiej por. T. Brzegowy, *Zbiory prawne Pięcioksięgu i ich rola w kompozycji dzieła*, Tarnowskie Studia Teologiczne 21/1-2(2002), s. 21-62; J. Kulaczkowski, *Specyfika wybranych zbiorów prawa w Pięcioksięgu*, Studia Koszalińsko-Kołońskie 10(2005), s. 145-155.

4. GŁÓWNE TEMATY KSIĘGI POWTÓRZONEGO PRAWA

Tora, nazywana też słowem JHWH, Jego przykazania-
mi, statutami i nakazami (por. Pwt 5,31)¹² zajmuje u Deu-
teronomisty miejsce centralne. Jest życiodajnym sercem
narodu, darem udzielonym mu przez JHWH. Wszystko
to dlatego, że Bóg wybrał ten naród (Pwt 4,37-39; 7,7-9;
9,5; 10,14-15), zawarł z nim przymierze i ofiarował zie-
mię Kananejczyków (Pwt 8,7-10; 9,5-6; 11,9-11) traktu-
jąc Izraela jak swoje dzieci (Pwt 14,1; por. 8,5). Jedynym
uzasadnieniem tej hojności ze strony JHWH nie jest jakaś
wyjątkowość samego narodu wybranego (por. Pwt 7,7;
9,4.6-7), ale miłość Boga względem patriarchów i ich po-
tomstwa (Pwt 4,37; 7,7-8; 10,15; 23,6)¹³. Ten wybór ma
jednak także swój cel. Izrael ma stać się „świętym” (Pwt
14,2.26; 28,9) i być szczególną własnością JHWH (Pwt
7,6; 26,19). JHWH zatem jako pierwszy ukochał ten naród
i oczekuje z jego strony odwzajemnienia tej miłości (Pwt
7,5; 10,12; 11,1.13.22), co oznacza w konsekwencji całko-
wita lojalność wobec Niego i zaakceptowanie stawianych
wymagań¹⁴ całym sercem i duszą (Pwt 4,29; 6,5; 10,12).
Prawa Boże nie są trudne (Pwt 10,12-13; 30,11-14), dlate-
go Izrael powinien słuchać głosu Bożego (Pwt 4,30; 8,20;
9,23). Doświadczenie historyczne jednak uczy, że Izrael
ciągle jest uparty i buntowniczy wobec stawianych mu
wymogów (Pwt 9,6-7.13.22-24; 10,16; 29,17-18).

Obok Tory drugim¹⁵ kluczowym pojęciem w teolo-
gii deuteronomistycznej jest *ziemia obiecana*. Wszelkie

¹² Omówienie tej terminologii w: R. Jasnos, *Teologia Prawa w Deuteronomium*, Kraków 2001, s. 37-87.

¹³ Por. W. Moran, *The Ancient Near Eastern Background of Love of God in Deuteronomy*, *Catholic Biblical Quarterly* 25(1963), s. 77-87; D.J. McCarthy, *Notes on the Love of God in Deuteronomy and the Father-Son Relationship Between Israel and Yahwe*, *Catholic Biblical Quarterly* 27(1965), s. 144-147.

¹⁴ Por. A. Rofé, *The Book of Deuteronomy: A Summary*, w: tenże, *Deuteronom. Issues and Interpretation*, London-New York 2002, s. 13.

¹⁵ M. Weinfeld (*Deuteronom 1-II* (AB 5), New York 1991, s. 57) uważa nawet, że najważniejszym.

prawa mają bowiem zastosowanie tylko w tej ziemi, którą JHWH obiecał swemu narodowi (Pwt 12,1). Pustynia w tej koncepcji stanowi miejsce, gdzie każdy robił, co mu się wydawało słuszne (Pwt 12,8; w koncepcji kapłańskiej prawa miały zastosowanie już podczas pobytu Izraelitów na pustyni por. Kpl 17,2-7; Lb 28,6). Posiadanie tej ziemi jest jednak według Deuteronomisty obwarowane pewnymi wymogami (Pwt 8,1.15-16; 11,8; 13,8-19).

Kolejny kluczowy temat to *przymierze*. Deuteronomista odwołuje się w jego opisie do znanych już tysięcy lat wcześniej formuł traktatów wasalskich, w których suzeren, wielki król podejmuje się opieki nad niższym rangą partnerem (wasalem) w zamian za jego lojalność i posłuszeństwo. Taki typ układów międzynarodowych znali już starożytni Hetyci (ok. 1500 lat przed Chr.), a później także Asyryjczycy (VIII wiek przed Chr.)¹⁶. Może to nieco dziwić, ale bliższe koncepcji biblijnej są starsze, hetyckie teksty takich przymierzy, nie zaś niemal współczesne Deuteronomiście wzorce asyryjskie¹⁷. Przykładem potwierdzającym to stwierdzenie może być wspomniane już opisywanie wzajemnych relacji Boga i Izraela pojęciem miłości. W traktatach asyryjskich (najczęściej przytaczanym jest traktat Asarhaddona z 672 roku przed Chr.) jedynie wasal ma obowiązek miłości wobec suzerena. W hetyckich przymierzach wasalskich miłość taka jest wzajemna¹⁸.

¹⁶ Dobre, krótkie omówienie tych zagadnień znajduje się w: J.J. Niehaus, *Deuteronomy: Theology of*, w: W.A. VanGemeren (red.), *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*, t. IV, s. 537-544 (dalej: NIDOTTE). Teksty wspomnianych traktatów znaleźć można w: ANET, s. 199-206.529-541.

¹⁷ Dobre zestawienie porównawcze uwydatniające podobieństwa i różnice pomiędzy traktatami hetyckimi i asyryjskimi oraz Księgą Powtórnego Prawa podaje A. Terin, *Chi ha scritto i „cinque libri di Mosè”?*, Firenze 2003, s. 137-139.

¹⁸ M. Weinfeld, *The Loyalty Oath in the Ancien Near East*, Ugarit-Forschungen 8(1976), s. 379-414.

5. „STRZEC” CZYLI WYPELNIĆ NAKAZY PRAWA

Już proste zestawienie, jakie znaleźć możemy w każdej konkordancji, pokazuje, że rdzeń czasownikowy *šmr*, tłumaczony najczęściej jako „strzec”¹⁹, stanowi jeden z najbardziej charakterystycznych terminów używanych przez Deuteronomistę na opisanie właściwego stosunku każdego Izraelity do Prawa Bożego. Na 468 przykładów użycia tego czasownika, przeważnie w osnowie *qal*, rzadziej w *nifal*, aż 73 razy przypada na Księgę Powtórzonego Prawa i 85 razy na księgi historyczne należące do *corpus deuteronomicum*. Osnowa *nifal* zwykle ma odniesienia do kręgu religijnego i jej użycie nadaje temu rdzeniowi sens ostrzeżenia: „uważaj na siebie” (Pwt 4,9.15.23; 6,12; 8,11; 12,13.15; 15,9)²⁰. Osnowa *qal*, w potocznym rozumieniu opisuje sytuację doglądania, pilnowania czegoś lub kogoś, przestrzeganie i wypełnianie jakiś obowiązków, bycie czujnym w szerokim tego słowa znaczeniu²¹. Takie, czysto świeckie zastosowanie pojawia się jednak bardzo rzadko w tekstach należących do tradycji deuteronomistycznej. Spotykamy je czasem tylko w 1-2 Sm i 1-2 Krl²². Dla Deuteronomisty najistotniejsze jest metaforyczne użycie analizowanego rdzenia. Idea doglądania, zwracania baczonej uwagi w celu ocalenia czegoś przed utratą, przed krzywdą staje się dobrym punktem wyjścia dla wyjaśnienia narodowi wybranemu jego stosunku do przymierza i związanych z nim wymagań oraz darów.

Zwrot *šmr bēřît* – „przestrzegać przymierza” (Rdz 17,9-10; Wj 19,5), tożsamy z *zākar bēřît* – „pamiętać o przymierzu” (Kpl 26,45; por. Joz 1,13; Ml 3,22), pojawia

¹⁹ Por. G. Sauer, *šmr hüten*, w: E. Jenni, C. Westermann (red.), *Theologische Handwörterbuch zum Alten Testament*, t. II, Gütersloh 1993⁴, s. 982-987.

²⁰ K.N. Schoville, *šmr*, w: NIDOTTE, t. IV, s. 182-183; F. Garcí López, *šmr*, w: TDOT, t. XV, s. 302.

²¹ F. Garcí López, *šmr*, w: TDOT, t. XV, s. 286.

²² Tamże, s. 288-289.

się w Powtórzonym Prawie w najbardziej newralgicznych momentach (Pwt 7,9.12; 29,8). Dotyczy to zwłaszcza rozdziału siódmego, w którym wezwanie do przestrzegania przymierza, tożsamy tu z przestrzeganiem Bożych przykazań (por. Pwt 7,9.11), znajduje się w wyjątkowym kontekście. Najpierw bowiem mowa jest o tym, że to JHWH dotrzymuje (*šmr*) przysięgi złożonej ojcom (Pwt 7,8) i w zamian za strzeżenie (*šmr*) przez naród wybrany jego przykazań, statutów i nakazów (Pwt 7,11), strzec będzie przymierza i miłości (*šmr bērit wēchesed*) danych ojcom. Akcent pada tu zatem na wierność Boga w dochowywaniu złożonych przez siebie obietnic²³, ale z tej postawy Boga Izrael ma też wyciągnąć właściwe wnioski (por. Pwt 11,1.22). Schemat²⁴ argumentacji jest tu typowy dla stylu deuteronomistycznego (por. Pwt 4,37-40; 8,2-6; 9,4-7a). W w. 8 przypomina się działania JHWH w historii, w ww. 9-10 wyciąga wnioski z wiedzy o tym, co się dokonało w przeszłości, zaś w w. 11 wskazuje na implikacje wynikające z tych wniosków: należy przestrzegać przykazań. Werset 12 i kolejne opisują owoce takiej postawy.

Bogactwo słów, jakie deuteronomista stosuje w połączeniu z rdzeniem czasownikowym *šmr*, opisując i konkretyzując swoje wezwanie do zachowywania przymierza²⁵, pokazuje, że pragnie je odnieść do niemal wszystkich dziedzin życia. Czasem wprost wskazuje na konkretne obowiązki, jak zachowywanie nakazów dotyczących świąt (Pwt 16,1.12), szabat (Pwt 5,12), praktyki *chērem* – „kłaśtwia” (Pwt 13,19), wyroków wydawanych przez lewitów (Pwt 17,10.19), przepisów dotyczących trądu (Pwt 24,8), ślubów złożonych Bogu (Pwt 23,24). Wszelkie doświad-

²³ R. Jasnos, *Wierność Torze*, s. 28-32.

²⁴ Por. G. Braulik, *Die Mittel deuteronomischer Rhetorik: Erhoben aus Deuteronomium 4,1-40* (AnBib 68), Roma 1978, s. 63-64: *Schema der Beweisführung* – „schemat dowodzenia/argumentowania”

²⁵ Por. F. Garcí López, *šmr*, w: TDOT, t. XV, s. 290: *mitswōt* (Pwt 4,2.40; 5,10.29 itd.); *chuqqim* (Pwt 4,40; 5,1; 6,17 itd.); *mišpatim* (Pwt 5,1; 7,11.12; 8,11 itd.); *dēbarim* (Pwt 12,28; 17,19; 28,58 itd.); *‘ēdōt* (Pwt 6,17); *‘imrā* (Pwt 33,9); *mišmeret* (Pwt 11,1).

czenia życiowe z przeszłości i przyszłości powinny być odczytywane w kluczu „sprawdzenia” Izraela, czy strzeże on Bożych przykazań, czy też nie (Pwt 8,2.11)²⁶. Izraelici powinni pamiętać i strzec się, aby wypełniać warunki przymierza (Pwt 8,11 *nifal*) z całego serca i duszy (Pwt 26,16; 30,10; 32,46). Powinni też dbać o przekazywanie swej tożsamości religijnej następnym pokoleniom (Pwt 5,1; 31,12).

Argumentacja i motywacja uzasadniająca wezwanie do „strzeżenia” Bożych przykazań jest bardzo różnorodna. Raz ma charakter typowy dla literatury mądrościowej (Pwt 4,6-8), a raz odwołuje się do doświadczenia historycznego (Pwt 16,12). Znacznie częściej jednak stosuje się zwroty właściwe klasycznemu błogosławieństwu: powodzenie i długie życie (Pwt 4,40; 6,3; 12,28; 30,16), albo odwołuje się do obietnic wynikających z przymierza: liczne potomstwo i posiadanie ziemi (Pwt 8,1; 13,8-19), jej podbój z pomocą JHWH (Pwt 11,8), a wreszcie wspomina się ogólnie tylko o samym błogosławieństwie (Pwt 15,5; 26,16-18.19; 28,1-8), uświęceniu narodu (Pwt 28,9-10) i jego prosperocie (Pwt 28,11-14; 29,8) lub grozi przekleństwem za złamanie (nie-*strzeżenie*) obowiązków wynikających z zawartego przymierza (Pwt 28,15-68).

Najbardziej wymowny wydaje się tu tekst wieńczący Kodeks Prawa z Pwt 26,16-19. Tworzy on bowiem swoisty pomost łączący Pwt 6–11 i 12–26 z Pwt 28, a zarazem stanowi nawias narracyjny z Pwt 11,32-12,1 („dzisiaj”; „statuty i nakazy”; „strzeż, aby wypełniać”). Jego podsumowująca rola w stosunku do całej Księgi wyraża się poprzez wezwanie do zachowywania nakazów Bożych „z całego serca i duszy” (w. 16: Pwt 4,29; 6,5; 10,12; 11,13), „chodzenia Jego (tj. Boga) drogami” (w. 17a: 8,6; 10,12; 11,22), potrójne określenie praw (w. 17b: Pwt 5,31; 6,1; 7,11; 8,11; 11,1), nawiązanie do obrazów Izraela jako

²⁶ Szerzej w: J. Lemański, *Od mamy na pustyni do mamy ukrytej. Rozwój tradycji o mannie w Starym i Nowym Testamencie*, Szczecin 2006, s. 63-71.

„cennej własności” i „świętego ludu” (wv. 18-19: Pwt 7,6; 14,2.21). Zwroty *šmr* + *‘āšâ* – „strzeż, aby wypełniać” (w. 16) oraz *šmr* + *šm‘* – „strzeż... i słuchaj jego głosu” (w. 17) odsyłają natomiast do analogicznych wezwań z Pwt 28, 1.2.13.15.45 (por. też 26,19 i 28,1.9)²⁷.

Całe słownictwo i styl wypowiedzi przypomina typowy formularz zawierania przymierza²⁸, chociaż stosowne słowa właściwe takiej procedurze wypowiedziane zostaną dopiero w Pwt 29,12 (por. Oz 2,23). Nie ma jednak wątpliwości, że całe Prawo deuteronomistyczne pretenduje do bycia zbiorem typowych wymagań związanych z warunkami przymierza (por. Pwt 28,69). Każda ze stron ma więc według Deuteronomisty swoją część zobowiązań względem drugiej. Relacja jest tu bilateralna. JHWH „strzec” będzie obietnicą i miłosierdzia, którym obdarza Izraelitów od czasów ich ojców (por. Pwt 7,8), a Izrael ma „strzec” przykazań danych mu przez Boga przez wszystkie pokolenia, aby ta wzajemna relacja mogła trwać nieprzerwanie, a naród wybrany mógł cieszyć się owocami Bożego błogosławieństwa. W praktyce więc „strzec” oznacza nie tylko pamiętać, przechowywać i przekazywać Prawa JHWH jako depozyt wiary kolejnym pokoleniom, ale „dziś” traktować je także jako osobiste („ty”) zobowiązanie, które należy wypełniać w swoim codziennym życiu.

WNIOSKI

Częstotliwość, sposób zastosowania oraz kontekst teologiczny, w jakim autorzy deuteronomistyczni posługują się rdzeniem czasownikowym *šmr*, nie pozostawia wątpliwości, że termin ten stanowi dla nich *terminus technicus* pozwalający opisać właściwy stosunek do słuchania i wypełniania Prawa Bożego. Świeckie i zarazem podstawowe

²⁷ R.D. Nelson, *Deuteronomy*, s. 311.

²⁸ R. Rendtorff, *Die Bundesformel: Eine exegetisch-theologische Untersuchung* (SBS 160), Stuttgart 1995, s. 9-20.

znaczenie tego rdzenia wyraża zawsze praktyczne i skuteczne ochranianie czegoś lub kogoś. W religijnym i metaforycznym znaczeniu to podstawowe znacznie przeniesione zostaje na opisanie wzajemnych relacji Boga i narodu wybranego, dla których fundament stanowi bilateralne przymierze. Jego schemat oparty jest na wzorcach zaczerpniętych z formularzy starożytnych układów wasalskich. Taki kontekst w konsekwencji oznacza, że dla Deuteronomisty „strzec” wyraża praktyczny wymiar wzajemnej miłości: Boga do Izraela i Izraela do Boga. Wyrazem tej miłości ze strony JHWH jest Jego opieka i błogosławieństwo, a ze strony narodu wybranego słuchanie, zachowywanie, przekazywanie z pokolenia na pokolenie i stosowanie w życiu wszystkich Bożych przykazań. Tylko taka postawa gwarantuje bowiem trwałość tej wzajemnej relacji. W praktyce jej owocem jest posiadanie ziemi obiecanej oraz szczęśliwe, błogosławione i długie życie na niej wszystkich pokoleń Izraela.

Sommario

Usò della radice *šmr* nel Deuteronomio permette di vederlo come un termine tecnico per esprimere la lealtà riguardo all'alleanza sia da parte di Dio, sia da parte del popolo eletto. La radice descrive soprattutto lo sforzo per trasmettere la legge divina ed osservarla in pratica.

Ks. Janusz Lemański
ul. Ks. Kard. Wyszyńskiego 25
75-950 Koszalin

Ks. JANUSZ LEMAŃSKI, ur. 1966, prof. nadzw. Uniwersytetu Szczecińskiego, absolwent Biblicum i Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie. Najważniejsze publikacje: „*Sprawisz, abym ożył*” (Ps 71,20b). *Źródła nadziei na zmartwychwstanie w Starym Testamencie*, Szczecin 2004; *Arka Przymierza w dziejach narodu wybranego. Pomiędzy historią a teologią*, Szczecin 2006; *Od manny na pustyni do manny ukrytej. Rozwój biblijnej tradycji o mannie w Starym i Nowym Testamencie*, Szczecin 2006.